

A funkcióigés szerkezetek mint komplex régensek

Bevezetés

A funkcióigés szerkezetek (*Funktionsverbgefüge, complex verbal structures, описательные выражения*) olyan két komponensből álló alárendelő szókapcsolatok, amelyekben a szintaktikai és a szemantikai feladatok megoszlanak, vagyis a funkciók polarizálódnak: a funkcióigés szerkezetek morfo-szintaktikai központja a funkcióige¹, szemantikai központja a főnévi komponens (pl. *segítséget nyújt, döntést hoz, levelezést folytat* stb.)

Előfordulásuk régi időktől jellemzi a nyelvhasználatot. Példaként említhetjük a XVII. századi úriszéki iratokat, amelyeknek egyik legfontosabb nyelvi sajátossága éppen a funkcióigét tartalmazó tárgyias és határozós szerkezetek használata (Zsilinszky 1996: 96). A szakirodalomban a vizsgált szókapcsolatok elemzése elsődlegesen mint nyelvhelyességi probléma merült fel a XIX. század közepén, amit jól illusztrál az említett szerkezetek jelölésére még ma is használatos *terpeszkező kifejezések* elnevezés. A múlt század elején a *Magyar Nyelvőr* hasábjain (Parlagi 1907: 314–316, Simonyi 1915: 437) valóságos *irtóhadjárat* kezdődött a funkcióigés szerkezetek ellen, mondván hogy „... a fölösleges körülírások, ígehígítások papirosízüvé, sablonszerűvé teszik beszédünket és írásunkat; amellet gyakran félreértést, kétértelműséget, zavart okoznak, de mindenek fölött idegenek, magyartalannok, csúnyák, éktelenítik a stílust” (Prohászka 1956: 192–193). Emellett egyéb, szintén negatív értékítéletet tükröző jelzővel is utaltak e szókapcsolatokra, amennyiben nemcsak terpeszkezőnek, hanem „terjengősnek, fölös-

---

¹ A funkcióige terminust egy lehetséges önálló szófaji kategória megnevezésére először Keszler Borbála alkalmazta *A mai magyar nyelv szófaji rendszere* című tanulmányában (Keszler 1992: 131–134). Nézete szerint: „A funkcióigék jellemzője, hogy egy határozós vagy tárgyragos esetben álló névszóval fordulnak elő; önálló jelentésük lényegtelen; gyakran helyettesíthető a szerkezet a jelentés magvát hordozó (ragos) névszóból képzett igével. A funkcióige tehát csupán az ige grammatikai funkcióját hordozza, olykor kezdést, befejezettséget stb.-t is kifejezve. Példák: *kölcsön vesz* (kölcsonöz), *gyanúba fog* (gyanúsít), *kifogást emel* (kifogásol), *parancsot ad* (parancsol), *választ ad* (válaszol), *hálát ad* (hálalkodik), *cserébe ad* (cserél), *engedélyt ad* (engedélyez), *elgazítást ad* (elgazít), *bosszút áll* (bosszul), *újtára bocsát* (elbocsát), *fogságba esik* (elfogják), *rendszerbe foglal* (rendszerrez), *levelezést folytat* (levelez), *ítéletet hoz* (ítélkezik), *döntést hoz* (dönt), *szövetséget köt* (szövetkezik), *zavart okoz* (zavar) stb.” (Keszler 1994: 49)

legesnek, kétértelműnek, cikornyásnak, dagályosnak, hivataloskodónak, idegenszerűnek, semmitmondónak, kifejezéstelennek, színtelennek, csúnyának”, sőt „garázdának és duplafenekűnek” minősítették őket. A magyar nyelvben a „legesleggarázdább” ige a *csinál*, s ezt követik olyan igék, mint például az *eszközöl, juttat, tesz, bír, foganatosít, helyez, hoz, nyer, nyújt, ad, emel, folytat, gyakorol, képez, rendelkezik, talál, szerez, történik, vesz* stb. (Prohászka 1956: 185)

A funkcióigés szerkezetek megítélése napjainkban árnyaltabbá vált. Ennek fő okát abban kell keresnünk, hogy használatuk helyességének megítélése nem kizárólag nyelvhelyességi szempontok alapján valósul meg, hanem a szókapcsolatok nyelvészeti specifikumainak és az abból eredeztethető nyelvhasználati sajátosságok figyelembevételével történik.² Valójában a funkcióigés szerkezetek szükségességének, illetőleg helyességének a megállapítására nem létezik olyan általános képlet, amely minden egyes szókapcsolatra érvényes, ezért használatuk nem elszigetelten, hanem a szöveggörnyezet, a műfaj, a stílus és számos más tényező függvényében vizsgálható (Zimányi 2006: 45). Ezen tényezők között szerepel a funkcióigés szerkezetek sajátosságos vonzatkerete³ is, amely eltérhet a megfelelő szinonim ige vonzatkeretétől. A funkcióigés szerkezeteket ért kritikai támadások ugyanis elsősorban azzal magyarázhatók, hogy ezek a szókapcsolatok a legtöbb esetben a főnévi komponenssel azonos tövű igével helyettesíthetők (pl. *segítséget nyújt – segít, kifizetést eszközöl – kifizet, levelezést folytat – levelez* stb.), s a nyelvészek többsége ezen igék használatát tartotta helyesnek. Ugyanakkor a funkcióigés szerkezetek és a szinonim igék vonzatkeretében olyan különbségek mutatkoznak, amelyek nemcsak a funkcióigés szerkeze-

---

² A *Nyelvművelő Kézikönyv* (NyK 1985) ugyan még „terpeszkedő kifejezések” címszó alatt tárgyalja a vizsgált jelenséget, s természetesebbnek tartja a megfelelő egyszerű ige használatát, ám a terpeszkedő kifejezések nyelvhelyességi szempontból minősítő csoportosítása már differenciáltabb megközelítési módon alapszik. A helytelen és okvetlenül kerülendő kifejezések (pl. *bevásárlást eszközöl, levonásba hoz*) mellett megkülönböztet elfogadható (pl. *feledésbe megy, feledésbe merül*) és semmiképpen sem helyteleníthető kifejezéseket (pl. *fejébe vesz, zokon vesz*), amelyek bizonyos szerkezetekben elkerülhetetlenek (NyK 1985: 1007–1008). Szintén a nyelvművelői megközelítési módtól való eltávolodást jelenti, hogy a ragos főnév + ige szerkezetekkel kapcsolatos elemzések és vizsgálódások jelentéstani (Károly 1970: 389–391) és frazeológiai kutatások (O. Nagy 1968: 204–209, Juhász 1980: 84) tárgyaként jelennek meg a szakirodalomban. Napjaink nyelvészeti kutatásaiban pedig az **idiómaszerű komplex régens**ek (Komlósy 1992: 487–519), illetve az igemódosítót tartalmazó **komplex predikátumok** (Pléh, Ackermann, Komlósy 1995: 165–168) egyik altípusaként találkozhatunk az említett szerkezetekkel.

³ A **vonzatkeret** mindazon vonzatoknak rendszert alkotó összessége, amelyeknek jelenlétét és tulajdonságait egy mondaton belül valamely régens határozza meg. Egy-egy régens vonzatai tehát együttesen alkotják a vonzatkeretet, vagy más terminológiával a **vonzatstruktúrát**. A vonzatstruktúra meghatározásának egyik módja a parafrázis, amely a régens vonzatain kívül azok jelentésviszonyaira is utal. (Komlósy 1992)

tek használatának helyességét, hanem bizonyos esetben a szükségességét is indokolják.

Az alábbiakban a funkcióigés szerkezetek használatát indokoló tényezők közül azokat mutatjuk be, amelyek a vizsgált szókapcsolatok régensként betöltött szerepével, valamint vonzatstruktúrájával kapcsolatosak.

1. Régens-vonzat viszony a funkcióigés szerkezetekben

A nyelv elemeinek egy bizonyos csoportja meghatározza saját környezetét. Ezeknek a nyelvi egységeknek, amelyek közé a régenseket is sorolhatjuk, állandó igénye az, hogy körülöttük meghatározott számú és megfelelő szemantikai, illetve morfo-szintaktikai tulajdonságokkal rendelkező nyelvi egység legyen. Első megközelítésben tehát a nyelv azon elemeit nevezhetjük régenseknek, amelyek környezetüket azáltal határozzák meg, hogy megkövetelik bizonyos más nyelvi egységek jelenlétét (Kömlösy 1992). Brassai – nagyon szemléletesen – a naphoz és bolygóihoz, illetőleg a fejedelemhez és vazallusaihoz (Brassai 1860: 342), Tesnière az atom vegyértékeihez, valamint egy minidráamához (Tesnière 1988) hasonlítja a fent megjelölt viszonyt, amelyben a régensek meghatározzák a mondatban megfogalmazott tényállás szereplőinek a tulajdonságait, a szereplők közötti viszonyokat és azt az eseményt, amelyben a szereplők részt vesznek.

Egy adott mondat régensének funkcióját nemcsak igék, hanem más szófajhoz tartozó szavak, valamint szókapcsolatok, többek között funkcióigés szerkezetek is betölthetik. Ugyanakkor régensek nemcsak mondatokban, hanem a mondatoknál kisebb szerkezeti egységekben is előfordulnak, ezért a régens-vonzat viszony a szókapcsolatok belső struktúráját is jellemzi.

A funkcióigés szerkezeteknek mint régenseknek a vizsgálatuk az alábbi tényekből célszerű tehát kiindulni:

- a régensek meghatározzák vonzataik tulajdonságait;
- a régensek több szóból álló nyelvi egységek is lehetnek;
- régensek és vonzatok nemcsak a mondatokban, hanem a mondatoknál kisebb szerkezeti egységekben, nevezetesen a szókapcsolatokban is előfordulnak.

E két axióma alapján a funkcióigés szerkezetekkel kapcsolatban a következő kérdések merülnek fel:

- Lehet-e a funkcióigés szerkezet főnévi komponense a funkcióigés vonzatkeretének egyik üres helyét betöltő argumentum⁴?

---

⁴ Az **argumentum** olyan vonzat, amely régensétől tematikus szerepet (más terminológiát használva: théta-szerepet) kap. A régensek mint az általuk ábrázolt minidráma cselekményének hordozói szétosztják a különböző szerepeket a vonzatok között, azaz meghatározzák a vonzatok tematikus szerepét. Az azonos tematikus szerep alá csoportosítható fogalmi szerepeket közös tartalmi jegyek jellemzik, amelyekről az egyes tematikus szerepek az el-

- Minősíthető-e a funkcióigés szerkezet két komponense közötti viszony teljes értékű régens – vonzat viszonyként?
- Tekinthejtük-e a funkcióigés szerkezetet az adott mondat régensének, avagy csupán a szókapcsolat igei komponense lép fel a mondat régensének szerepében?

A fenti kérdések megválaszolása a funkcióigés szerkezetek két különböző szempontra épülő vizsgálatát feltételezi. Ez a kettős megközelítési mód azzal magyarázható, hogy a funkcióigés szerkezetek vonzatstruktúrája egy belső és egy külső viszonyrendszerre tagolható. Előbbi a szókapcsolat két komponensének, vagyis a régensként szereplő deszemantizálódott funkcióigének és a szerkezet szemantikai központját alkotó vonzat formájú főnévi komponensnek a viszonya. Utóbbi pedig a funkcióigés szerkezetnek és a mondatban szereplő bővítményeinek a rendszerét foglalja magába.

1.1. A funkcióige mint régens

Minden szókapcsolat egyfajta szemantikai egységet hoz létre, amelynek kialakításában a szókapcsolatot alkotó komponensek, illetve azok jelentései – az egyes szókapcsolati típusoktól függően – eltérő mértékben vesznek részt. A szabad szókapcsolatok komponensei által létrehozott jelentésegység csupán alkalmi összekapcsolódás eredménye (pl. *cukrot tesz a kávéba*). Ezzel szemben a funkcióigés szerkezetek komponensei olyan szemantikai egységet hoznak létre, amelyben – a szemantikai és a szintaktikai funkciók polarizálódása miatt – a komponensek szoros egységgé **integrálódnak**. Ez az integrálódás más, mint a szabad szókapcsolatokat jellemző alkalmi összekapcsolódás, mert az eredménye állandó jellegű szemantikai egység (pl. *feljelentést tesz a hatóságnál*). Ugyanakkor a funkcióigés szerkezetek integrálódott szemantikai szerkezetének jellege eltér a frazeologizmusok idiomatikus jelentésétől is (pl. *rossz fát tesz a tűzre*), mivel a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrája levezethető és meghatározható komponenseinek jelentése alapján. (Ebben a megközelítésben irreleváns az a tény, hogy a funkcióigés szerkezetek szemantikai struktúrájában a főnévi komponens dominanciája érvényesül.)

A funkcióigék – a szemantikailag teljes értékű igékhez (főigékhez, tartalmas igékhez) hasonlóan – argumentumpozíciókkal rendelkeznek, amelyeket a kötelező és fakultatív vonzatai foglalnak el. A funkcióigés szerkezetek komponensei között kialakult kapcsolat jellegéből adódóan, valamint a szemantikai és a szintaktikai funkciók polarizálódása miatt a szókapcsolatban egy olyan sajátos függőségi viszony jön létre, amelyben a funk-

---

nevezésüket (pl. Agens, Patiens, Experiens, Instrumentum stb.) kapták (Komlósy 1992: 359).

cióige a régens szerepét tölti be, a főnévi komponens pedig a funkcióige kötelező vonzata.

A funkcióigék azonban **nem teljes értékű** régensek, mivel a főnévi komponens szintaktikai funkcióit nem determinálják, csupán – azáltal, hogy ellátják a szókapcsolatot az igeiség kategóriáival – lehetővé teszik, hogy a főnévi komponens a funkcióígés szerkezetek részeként predikatív funkciót tölthessen be a mondatban. Ezt támasztja alá a funkcióígés szerkezetek kialakulásának a menete is, amely három fő lépésre tagolható (Zimányi 2006: 42):

- főnevet alkotunk egy tartalmas igéből (segít – segítség),
- az így képzett deverbális főnevet raggal látjuk el (segítséget), majd
- funkcióigét fűzünk hozzá (segítséget nyújt).

A tartalmas igéből deszemantizáció útján kialakuló funkcióigéknek csupán ún. **indikatív** jelentése van (Mordvilko 1964: 74–78), amely kettős feladatot lát el: (1) rámutat a névszói komponens által jelölt cselekvésre, (2) a névszói komponens által jelölt cselekvés kiegészítő jellemzését adja.

A funkcióige szerepét a szókapcsolat szemantikai struktúrájának a kialakításában a deszemantizáció mértéke határozza meg. Minél teljesebb a jelentésvesztés, minél inkább elhomályosul a jelentés, annál kevésbé meghatározó a funkcióige számának a szerepe a szókapcsolat jelentésében. Valamilyen formában azonban minden funkcióige hozzájárul a közös szemantikai struktúra létrehozásához, vagyis a funkcióige módosítja, pontosítja és/vagy kiegészíti a névszói komponens szemantikai struktúráját és ezáltal az egész szókapcsolat jelentését. Az elmondottakat bizonyítja, hogy a funkcióigék szemantikai struktúráit alkotó számák által közvetített jelentések meghatározott szempontok szerint **általánosíthatók** és **csoportosíthatók**. Sajnálatos módon a magyar nyelvben használatos funkcióigék teljes körű szemantikai csoportosítása még nem készült el. Egy leendő klasszifikáció kiindulási pontját képezheti azonban az ún. **operátor jellegű igék** jelentésének az elemzése, melynek során a következő jelentéscsoportok különíthetők el: 1. történik, végbemegy; 2. előidéző, csinál, tesz; 3. részesül, szerez; 4. valamilyen állapotban van, marad; 5. rendelkezik (Károly 1970: 389–91). A külföldi szakirodalomban is találkozunk hasonló törekvésekkel. Például a funkcióígés szerkezeteket nagy számban tartalmazó Gyeribaszféle orosz nyelvű szótár (Gyeribaszféle 1979: 6) a funkcióigék indikatív jelentését – azok közös számái alapján – az alábbi hét csoportra osztja:

- Azt tenni, amit a főnév megnevez (*подать звонок, подать сигнал, вынести решение, вынести постановление*).
- A főnév által jelölt cselekvésnek alávétetni valamit vagy valakit (*наложить запрет, наложить арест, пустить в продажу, пустить в переработку*).

- Elszenvedni a főnév által megnevezett cselekvést (*нести наказание, нести урон*);
- A főnév által jelölt állapotba juttatni valamit vagy valakit (*подвергнуть в уныние, подвергнуть в панику*).
- A főnév által jelölt állapotba kerülni (*впасть в отчаяние, впасть в уныние*).
- A főnév által jelölt állapotból kijuttatni valamit vagy valakit (*вывести из задумчивости, вывести из оцепенения*).
- Elkezdni a főnév által jelölt cselekvést (*войти в привычку, войти в моду, вступить в переговоры, вступить в бой*).

A *The BBI Combinatory Dictionary of English* szótár bevezetője két csoportra tagolja az ún. **kollokációkat** (*collocations*), nevezetesen a grammatikai és a lexikai kollokációk csoportjára (Benson–Benson–Ilson 1986: xxiv). A szótár a lexikai kollokációk hét különböző típusát mutatja be, amelyek közül az első kettő (az L1 és az L2 csoport) tartalmazza a funkcióigés szerkezeteket:

- Az L1 kollokációk igei komponensének a jelentése: „creation and/or activation”
     L1/creation: *come to an agreement, make an impression, compose music, set a record, reach a verdict, inflict a wound*;
     L1/activation: *set an alarm, fly a kite, launch a missile, punch a time clock, spin a top, wind a watch* stb.
- A lexikai kollokációk második (L2) típusát alkotó szerkezetek funkcióigéinek a jelentése: „eradication and/or nullification” (pl. *reject an appeal, break a code, reverse a decision, dispel fear, repeal a law, renege on a promise, ease tension* stb).

A példából jól látható, hogy a szintaktikai szempontból domináns funkcióigék alárendelt szerepet játszanak a szókapcsolat szemantikai struktúrájának a kialakításában. Mindez további bizonyítéka annak, hogy a funkcióigés szerkezetek igei komponensei nem teljes értékű régensek. A régensek ugyanis nemcsak bizonyos számú, meghatározott szintaktikai és morfológiai tulajdonságokkal rendelkező nyelvi egység jelenlétét követelik meg az őket tartalmazó mondatokban, hanem – saját jelentésüknek megfelelően – ezen nyelvi egységeknek szemantikai jellemzőit is determinálják, vagyis a régensek **szemantikai szelekciót**⁵ gyakorolnak a vonzataikra (Komlósy 1992: 334). Ez a szelekció a funkcióige és a főnévi komponens közötti kapcsolatra azonban csak részben vonatkoztatható, mivel az elhomályosult jelentésű

⁵ A régensek jelentése az egyes argumentumpozíciókhoz meghatározott szemantikai korlátokat is társít, mintegy megválogatva ezáltal a vonzatait. A vonzat jelentéskörének korlátozása a régens részéről azért szükséges, hogy szemantikailag jól formált, a valóságban is lehetséges szituációt ábrázoló mondatok jöjjenek létre.

funkcióigék – a főigéktől eltérően – nem rendelkeznek azzal a képességgel, hogy meghatározzák a főnévi komponens inherens szemantikai jegyeit. A funkcióigék mint nem teljes értékű régensek minimális mértékben gyakorolnak szemantikai szelekciót a főnévi komponensre, ezért a szemantikailag teljes értékű, tartalmas igék és a funkcióigék **nem egyenértékű** régensek

Az ige deszemantizációs folyamata és a szemantikai szelekció mértéke között egyenes arányú kapcsolat figyelhető meg. Minél közelebb áll egy ige a teljes deszemantizációhoz, annál kisebb mértékben gyakorol szemantikai szelekciót bővítményeire. Ebből az következik, hogy a minimális szemantikai tartalommal rendelkező funkcióigék különböző lexikai-szemantikai csoportokhoz tartozó főnevek széles skálájával alkotnak szókapcsolatokat: *lépést tesz, vizsgát tesz, esküt tesz, ajánlatot tesz, bizonytságot tesz, igazat tesz, igazságot tesz, szabaddá tesz, kétségessé tesz, kizárttá tesz, valószínűvé tesz, előterjesztést tesz, kivételt tesz, javaslatot tesz, indítványt tesz, magánindítványt tesz, indokolttá tesz, jelentést tesz, feljelentést tesz, bejelentést tesz, kijelentést tesz, nyilatkozatot tesz, vallomást tesz, tényállításokat tesz, előterjesztést tesz, intézkedést tesz, észrevételt tesz, ígéretet tesz, eleget tesz, különbséget tesz, jogszerűtlenné tesz, bejegyzést tesz* stb. A fenti példák is azt mutatják, hogy a funkcióige indikatív jelentése csupán a deverbális főnév által megnevezett cselekvés végrehajtására utal. Hasonló jelenség figyelhető meg a *foganatosít* (*végrehajt, megvalósít*) és az *eszközöl* (*közreműködésével létrehoz, okoz valamit*) funkcióigék esetében is: *kifizetést eszközöl, befizetést eszközöl, módosítást eszközöl, változtatásokat eszközöl, vizsgálatot eszközöl, házkutatást eszközöl* stb., illetve *letartóztatást foganatosít, kényszergyógykezelést foganatosít, eljárási cselekményt foganatosít, kiegészítést foganatosít, bizonyítást foganatosít, intézkedést foganatosít, végrehajtást foganatosít, a lakás kiürítését foganatosítja, meghallgatást foganatosít, elővezetést foganatosít, lefoglalást foganatosít, ellenőrzést foganatosít, rendszabályokat foganatosít, műveleteket foganatosít, kézbesítést foganatosít, megválasztást foganatosít, bizonyításfelvételt foganatosít* stb.

A funkcióigék és a szemantikailag teljes értékű igék között a **fakultatív bővítmények számát** illetően további eltérések mutatkoznak.

A funkcióigés szerkezetekben szereplő nem teljes értékű igei régensek kevesebb fakultatív vonzattal rendelkeznek, mint a tartalmas igék. Például a szemantikailag teljes értékű *hoz* ige vonzatkerete magában foglalja a szubjektum és az objektum számára fenntartott argumentumpozíciókon kívül azokat a szabad helyeket is, amelyeket a cselekvés kiindulópontját és végpontját jelölő fakultatív vonzatok tölthetnek be: *A kisfiú otthonról hozott labdát az iskolába*. Ezzel szemben a deszemantizálódott *hoz* funkcióige vonzatkerete nem tartalmaz olyan argumentumpozíciókat, amelyeket a cselekvés kiindulópontját és végpontját jelölő fakultatív vonzatok foglalhatnak el. Például: *A szenátus döntést hozott*.

1.2. A főnévi komponens mint régens

Az előzőekben megállapítottuk tehát, hogy a főnévi komponens a funkcióiige kötelező vonzata. A főnevek azonban nemcsak vonzatként, hanem **régensként** is szerepelhetnek a szókapcsolatokban.

A főnevek régensként való elemzésekor az a kérdés merül fel, hogy a főnévi komponens megőrzi-e a funkcióiígés szerkezetben eredeti szemantikai és morfo-szintaktikai tulajdonságait. Pozitív válasz esetén azt kell feltételeznünk, hogy a funkcióiígés szerkezetek komponenseként szereplő főnév vonzatkerete megegyezik az adott főnév eredeti vonzatkeretével.

A főnévi vonzatok vizsgálatakor a főnév szemantikai szerkezetéből célszerű kiindulni, minthogy a főnevekhez tartozó argumentumpozíciók tulajdonságai elsődlegesen a főnevek szemantikai szerkezetében gyökereznek. A főnév szemantikai szerkezete azon szemantikai jegyek összessége, amelyek egyrészt kapcsolatot teremtenek az objektív valósággal, minthogy annak elemeire referálnak, másrészt pedig determinálják az adott nyelvi egység szemantikai tulajdonságait és egyéb nyelvi egységekkel való kapcsolódási lehetőségeit. Miután a funkcióiígék csupán minimális selekciós hatást gyakorolnak a főnév szemantikai szerkezetére, a főnév vonzatkeretében található argumentumpozíciók nem változnak meg, vagyis a funkcióiígés szerkezetek főnévi komponensei általában megőrzik eredeti argumentumpozícióikat és ezáltal eredeti vonzatkeretüket. Például:

*segítség a rászorulóknak - segítséget nyújt a rászorulóknak
anyagi segítség - anyagi segítséget nyújt*

Összegezve az elmondottakat, megállapítható, hogy a funkcióiígés szerkezetek vonzatstruktúrájának a kialakításához mindkét komponens hozzájárul, ez azonban nem jelenti azt, hogy a funkcióiígés szerkezetek vonzatstruktúrája megegyezik a két komponens eredeti vonzatainak az „összegével”.

2. Funkcióiígés szerkezetek mint a mondat komplex régensei

A funkcióiígék nem teljes értékű régenssek, ezért a tartalmas igékkal ellentétben önállóan nem tölthetnek be szintaktikai funkciót a mondatban. A mondat régensének szerepét a funkcióiige csak kötelező vonzatával, vagyis a főnévi komponenssel együtt láthatja el. Az ilyen, több szóból álló régenseket **komplex régenseknek** nevezzük (Komlósy 1992).

A funkcióiígés szerkezetekről mint komplex régensokről mindaz elmondható, ami általában a régenseket jellemzi. A funkcióiígés szerkezetek üres helyeket nyitnak maguk körül, amelyeket a szerkezet kötelező, illetve fakultatív vonzatai foglalnak el, kialakítva ezáltal a funkcióiígés szerkezet von-

zatkeretét. A vonzatkeret kialakításában a funkcióiige és a főnévi komponens egyaránt részt vállal, azonban a funkcióiígés szerkezetek vonzatkerete általában több olyan bővítményt tartalmaz, amelynek mind szintaktikai, mind szemantikai jegyeit a főnévi komponens határozza meg.

Vegyük példaként a funkcióiígés szerkezetek legáltalánosabb fakultatív vonzatát, a melléknevet. A szavak összekapcsolhatóságát – sok egyéb tényező mellett – a szavak morfológiai hovatartozása, szófaja határozza meg. „A főnév tipikus bővítménye a **szabad bővítmény**, hiszen valaminek a minősége, száma, birtokosa általában nem szükségszerű tartozéka a főnév jelentésének” (Magyar Grammatika 2000: 135). A szakirodalom szerint a főnevek bővítményei a **jelzők** és a **határozók** köréből kerülnek ki. Mindebből az következik, hogy a cselekvés pontos jellemzésének eszközei és lehetőségei eltérőek a funkcióiígés szerkezetek és a velük szinonim igék esetében. A funkcióiígés szerkezetek lényeges sajátossága és egyben jelentős előnye az igékkel szemben, hogy a főnévi komponens jelenléte lehetővé teszi egy vagy akár több jelző használatát, s ezáltal a tartalom differenciáltan pontos jellemzését és meghatározását: a funkcióiígés szerkezetekben az objektum különválik magától a cselekvéstől, ami lehetővé teszi az objektum jelzők segítségével történő bővítését:

intézkedés → megfelelő intézkedés → megfelelő intézkedést foganatosít,

intézkedések → nemzetközi bűnüldözési intézkedések → nemzetközi bűnüldözési intézkedéseket foganatosít,

vallomás → hamis vallomás → hamis vallomást tesz,

bejegyzés → hamis bejegyzés → hamis bejegyzést tesz,

nyilatkozat → perorvosi nyilatkozat → perorvosi nyilatkozatot tesz.

3. Az egyszerű és a komplex régensek vonzatstruktúrái

Az alábbiakban az egymással szinonim egyszerű és komplex régensek vonzatstruktúráit hasonlítjuk össze. Az egyszerű igei régensek és a komplex régensek szerepét betöltő funkcióiígés szerkezetek vonzatstruktúráiban hasonlóságok és eltérések egyaránt fellelhetők.

Szinonim nyelvi elemek vizsgálatáról lévén szó, a hasonlóságok a **szemantikai reprezentáció** területén a legszembevetőbbek. Mivel a funkcióiígés szerkezetek főnévi komponense általában olyan deverbális főnév, amely eredetét tekintve a funkcióiígés szerkezettel szinonim igével áll kapcsolatban (pl. *döntés* – *dönt*, *segítség* – *segít*), a funkcióiígés szerkezet főnévi komponensének és a funkcióiígés szerkezettel szinonim igének a szemantikai szerkezete sok azonos szémát tartalmaz. A nagyszámban jelenlevő azonos szémák hatással vannak a régensek által gyakorolt szemantikai szelek-

ciós folyamatokra, vagyis az egyes argumentumpozíciókhoz társított szemantikai korlátokra. Ezen korlátozások nagyrészt megegyeznek, amit az egyszerű igei és a komplex régensek mellett fellépő azonos szemantikai argumentumok bizonyítanak:

hat az emberekre, a fejlődésre, a nézeteire, a minőségre, az eseményekre stb.

hatást gyakorol az emberekre, a fejlődésre, a nézeteire, a minőségre, az eseményekre stb.

Az igeik és a szinonim funkcióigés szerkezetek vonzatstruktúráiban szereplő vonzatok morfológiai kifejezése lehet azonos vagy eltérő. A következő példákban az ige és a funkcióigés szerkezet szemantikai argumentuma és annak kifejezése megegyezik:

*A bíróság gondos vizsgálat alapján **hoz döntést arról, hogy** ...*

*A bíróság gondos vizsgálat alapján **dönt arról, hogy** ...*

*Gondatlanságból elkövetett emberölés esetén az átlagot meghaladó fokú tudatos gondatlanság **szigorú szabadságvesztés kiszabását teszi indokolttá.***

*Gondatlanságból elkövetett emberölés esetén az átlagot meghaladó fokú tudatos gondatlanság **szigorú szabadságvesztés kiszabását indokolja.***

Tipikus jelenségnek mondható, hogy a funkcióigés szerkezetek nem ugyanolyan esetet adnak vonzataiknak, mint a szinonim egyszerű régensek. Ilyenkor az eltérő szintaktikai reprezentáció miatt a megegyező argumentumpozíciókat eltérő morfológiai tulajdonságokkal rendelkező vonzatok töltik be:

bejelentést tesz a bűncselekményről

***bejelent** a bűncselekményt*

*A Btk. 99. §-ának (1) bekezdése **nem tesz különbséget** végrehajtandó és felfüggesztett szabadságvesztés között ...*

*A Btk. 99. §-ának (1) bekezdése **nem különbözteti meg** a végrehajtandó és felfüggesztett szabadságvesztést...*

Az egymással szinonim viszonyban álló egyszerű és komplex régensek vonzatkeretei egyaránt tartalmaznak betöltendő és betölthető üres helyeket. Különbségek tapasztalhatók azonban abban a tekintetben, hogy egy adott argumentumpozíció az igei régens vonzatkeretében **kötelezően betöltendő**, míg a szinonim funkcióigés szerkezet vonzatkeretéből e pozíció akár **hiányozhat** is, avagy betöltése **fakultatív** lehet:

meghallgatást foganatosít – meghallgat + kit?

elővezetést foganatosít – elővezet + kit?

lefoglalást foganatosít – lefoglal + mit?

ellenőrzést foganatosít – ellenőríz + kit?, mit?

Az elmondottak alapján a funkcióigés szerkezetek és a szinonim igék vonzatkeretére vonatkozó törvényszerűségek a következőkben összegezhetők:

A funkcióigés szerkezetek redukálják a szinonim igék kötelező vonzainak számát, illetve bizonyos funkcióigés szerkezetek vonzatkeretei egyáltalán nem tartalmazzák azokat az argumentumpozíciókat, amelyek betöltése a funkcióigés szerkezettel szinonim igei régens esetében kötelező (pl. *emberölést elkövet – megöl + kit?*). Ezáltal lehetővé válik, hogy a figyelem – például az objektum megnevezésének a hiányában – kizárólagosan a cselekvésre összpontosuljon. Ennek – többek között – az a magyarázata, hogy a funkcióigék vonzatkeretében az objektum számára nyitott argumentumpozíciót minden esetben a főnévi komponens foglalja el, ezért a funkcióigés szerkezet lehetővé teszi a tartalom adekvát rögzítését, anélkül, hogy megnevezné annak tárgyát. Például az *emberölés* főnév mint az *elkovet* nem teljes értékű régens vonzata elfoglalja az objektum számára nyitott argumentumpozíciót. Ezzel eleget tesz a théta kritérium követelményének, hiszen a funkcióige szemantikai struktúrája által determinált théta szerepet egy arra alkalmas referenciális nyelvi egység kapta meg. Ezzel szemben a szinonim *megöl* ige szemantikai reprezentációja két kötelezően betöltendő üres helyet tartalmaz (ki?, kit?), ezért ez az ige csak abban az esetben alkot grammatikailag helyes szerkezetet, ha a mondatban mindkét kötelező vonzata szerepel, vagyis a szubjektumon kívül az objektumot, az elkövetőn kívül a sértettet is meg tudjuk nevezni.

Tipikus jelenségnek számít továbbá, hogy az igei régens kötelező vonzatát a szinonim funkcióigés szerkezet vonzatkeretében fakultatív vonzat váltja föl (pl. *kihallgat + kit? – kihallgatást foganatosít – a tanú kihallgatását foganatosítja*). Ennek ellenére a funkcióigés szerkezetek vonzatkerete – azáltal, hogy kialakításában a funkcióige és a főnévi komponens is részt vállal – mégis több, elsősorban fakultatívan betölthető argumentum pozíciót tartalmaz (pl. melléknevek), mint a funkcióigés szerkezettel szinonim ige vonzatkerete. Következésképpen a funkcióigés szerkezetek vonzatstruktúráját két, látszólag egymással ellentétes tulajdonság jellemzi. Egyrészt a funkcióigés szerkezetek redukálják a szinonim igék vonzatstruktúráját, illetve az igék kötelező vonzatát a szinonim funkcióigés szerkezetekben fakultatív vonzat váltja fel. Másrészt azonban a funkcióigés szerkezetek esetében egy összetettebb, két komponens által kialakított vonzatstruktúrával állunk szemben, amely több fakultatív vonzat számára tartalmaz üres helyet, mint a szinonim ige vonzatstruktúrája. Végeredményben mindez a vonzatok számának növekedését, vagyis a tartalom differenciáltabb megfogalmazásának a lehetőségét eredményezi. A funkcióigés szerkezetek tehát általában pontosabb és egyértelműbb információt közölnek egy adott valóság tartalomról, mint a velük szinonim igék.

A funkcióiágék mintegy **monoszemizálják** a főnévi komponenst és ezáltal az egész funkcióiágés szerkezetet. Például a *dönt* ige (*álló vagy függőleges helyzetéből lefelé vagy a földre dőlni készlet, döntéssel szaporít, borít, önt, fő érvként szerepel, végső megoldást hoz* stb.), illetve a *döntés* főnév (*az a cselekvés, hogy valakit, valamit valahová döntenek, az a szaporítási művelet, hogy a szőlőtőkét elfektetve betemetik, és így több új tő hajt belőle* stb.) egyaránt többjelentésűek, a megfelelő funkcióiágés szerkezet ellenben nem poliszém, ezért szituáció és szövegkörnyezet nélkül is egyértelmű: *döntést hoz*.

Összegezés

Mint láttuk, a nyelvhelyességgel foglalkozó szakirodalom a funkcióiágés szerkezetek kerülésére buzdít, hiszen amit egy szóval megmondhatunk, arra fölösleges két szót szánnunk. Sem nyelvi, sem logikai szempontok nem támasztják alá, hogy a rövidebb, szintetikus kifejezési mód helyett terjedősebb, analitikus formákat használjunk. Ugyanakkor a komplex régensek vonzatkeretének sajátosságai, valamint a funkcióiágés szerkezetek és a szinonim tartalmas igék vonzatstruktúrájában fellelhető különbségek sok esetben indokoltá teszik a funkcióiágés szerkezetek használatát. Legtöbbször természetesen adott a választás lehetősége, és ilyenkor a nyelvhasználó egyéni megítélése és nyelvérzéke a döntő, hiszen ezek alapján választ a funkcióiágés szerkezet és a szinonim ige között (pl. *különbséget tesz – megkülönböztet, tanácsot ad – tanácsol, fogadást köt – fogad* stb.). A mindennapi kommunikációban azonban gyakran előfordulnak olyan beszédhelyzetek is, amikor a választás nyelvi és pragmatikai következményekkel jár. Az igék vonzatkerete ugyanis általában több kötelezően betöltendő argumentumpozíciót tartalmaz, ezért a gondolat általános tartalmát hordozó funkcióiágés szerkezetek csak az egyedi esetre jellemző információk birtokában helyettesíthetők a megfelelő szinonim igével. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha az ige mellett meghatározott théta-szereppel ellátott vonzata is szerepel (pl. *bejegyzést tett – bejegyzett + valamit*). Ellenkező esetben az ige nem minden théta-szerepet tud kiosztani a megfelelő vonzatoknak, így az egyik argumentumpozíciója kitöltetlen marad (hiszen nem tudjuk vagy nem akarjuk megmondani, hogy mi kerül bejegyzésre), s ezáltal a mondat aggrammatikussá válik.

Egy további következmény a funkcióiágés szerkezetek főnévi komponensének tipikus bővítményével, a jelzővel kapcsolatos, amely nem mindig alakítható át az ige határozói bővítményévé (pl. *perorvosi nyilatkozatot tesz*).

Végül számolnunk kell az olyan funkcióiágés szerkezetekkel is, amelyek egyáltalán nem helyettesíthetők igei lexémával (pl. *házkutatást foganatosít*

– *házkutat), mivel a funkcióigés szerkezet az adott gondolat egyetlen lehetséges kifejezési formája.

Irodalom

- Brassai S. 1860. A magyar mondat. I. Értekezés. Általános elvek. *Magyar Akadémiai Értesítő* I: 279–399.
- Benson, M., Benson E., Ilson, R. 1986. *The BBI Combinatory Dictionary of English. A Guide to Word Combinations*. Amsterdam/Philadelphia.
- Gyeribas, V. M. 1979.: Дерibas, В. М. *Устойчивые глагольно – именные словосочетания русского языка. Словарь-справочник*. Москва.
- Juhász J. 1980. A frazeológia mint nyelvészeti diszciplína. In: Rácz, E. – Szathmári, I. (szerk.) *Tanulmányok a mai magyar nyelv szókészlettana és jelentéstana köréből*. Budapest. 79–97.
- Károly S. 1970. *Általános és magyar jelentéstan*. Budapest.
- Keszler B. 1992. A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: Kozocsa S. G. – Laczkó K. (szerk.) *Emlékkönyv Rácz Endre hetvenedik születésnapjára*. Budapest. 13–139.
- Keszler B. 1994. A mai magyar nyelv szófaji rendszere. In: Faluvégi K. – Keszler B. – Laczkó K. (szerk.) *Magyar leíró nyelvtani segédkönyv*. Budapest.
- Komlósy A. 1992. Régensek és vonzatok. In: Kiefer F. (szerk.) *Strukturális magyar nyelvtan. I. Mondattan*. Budapest.
- Magyar grammatika 2000*. Keszler B. (szerk.) Budapest.
- Mordvilko, A. P. 1964.: Мордвилко, А. П. *Очерки по русской фразеологии. Именные и глагольные фразеологические обороты*. Москва.
- O. Nagy G. 1968. Az ige a frazeológiai egységekben. *Magyar Nyelvőr* 92: 204–209.
- NyK 1985. Grétsy L.–Kovalovszky M. (szerk.) *Nyelvművelő kézikönyv II*. Budapest.
- Parlagi F. 1907. Medice, cura te ipsum! *Magyar Nyelvőr* 36: 314–316.
- Pléh Cs. – Ackermann F. – Komlósy A. 1995. Az igemódosítók pszicholingvisztikájáról. *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 18: 165–191.
- Prohászka J. 1956. Az ige körülírása sokszor fölösleges szószaporítással. *Magyar Nyelvőr* 80: 185–193.
- Simonyi Zs. 1915. Német nyelvhibák a magyarban. *Magyar Nyelvőr* 44: 436–437.
- Tesnière, L. 1988. Теньер, Л. *Основы структурного синтаксиса*. Москва.
- Zimányi Á. 2006. Analitikus szerkezetek – funkcióigés formák. In: Dróth J. (szerk.) *Szaknyelv és szakfordítás. Tanulmányok a szakfordítás és a fordítóképzés aktuális kutatási témáiról*. Gödöllő Szent István Egyetem
- Zsilinszky É. 1996. Állandó szókapcsolatok a XVII. századi jogi szövegekben. *Magyar Nyelvőr* 120: 92–96.